

AKTY EMOTYWNE W PROCESACH KOMUNIKACYJNYCH W UJĘCIU INTERDYSCYPLINARNYM

Piotr Czajkowski

doktorant Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (Polska)

Abstract

This article is a sort of attempt to define the function of emotive acts which are taking part in relations of participants in communication processes. Emotive utterances given by the speaker (sender) in a verbal and non-verbal way can be expressed in various forms. The author tries to define the role of emotive acts basing on research of scholar disciplines outside of the linguistics area, as well as to explain their complexity in the cultural and communication context.

Key words: *language message, cultural context, code, emotive act, addresser (sender), addressee (receiver).*

Стаття є спробою окреслення функцій емоційних дій, залучених у відносини між учасниками комунікативних процесів. Емоційне мовлення, що передається відправником як вербальним, так і невербальним шляхом може бути виражене за допомогою різних форм. Автор намагається визначити роль емоційних дій на основі дослідження наукових дисциплін поза межами лінгвістики, а також пояснити їхню складність у культурному та комунікативному контексті.

Ключові слова: *мовне повідомлення, культурний контекст, код, емоційний акт, адресат, адресат.*

Artykuł stanowi próbę określenia funkcji aktów emotywnych biorących udział w relacjach uczestników procesów komunikacyjnych. Wypowiedzi emotywne przekazywane przez nadawcę w sposób werbalny jak i niewerbalny mogą być wyrażane w różnych formach. Autor stara się określić rolę aktów emotywnych w oparciu o badania dyscyplin naukowych spoza obszaru lingwistyki, a także wyjaśnić ich złożoność w kontekście kulturowym i komunikacyjnym.

Słowa kluczowe: *komunikat językowy, kontekst kulturowy, nadawca, odbiorca, kod, akt emotywny.*

1. Relacje uczestników procesu komunikacyjnego. Po co nadawca mówi?

Termin 'komunikacja' zaczerpnięty został z języka łacińskiego: *communico, communicare* — 'uczynić wspólnym, połączyć, udzielić

komuś wiadomości, naradzać się' (Doberek-Ostrowska 2004: s.13). Celem komunikacji jest dzielenie się przemyśleniami i doświadczeniami, uczuciami czy współczuciem. To chęć wzbudzania w kimś szacunku lub wdzięczności. To również pragnienie uzyskania aprobaty od bliskich i szanowanych ludzi. Może być w końcu wymianą myśli i jej przekazywaniem. Ale nie tylko myśli są obiektem semiotyzacji w aktach komunikacji. Komunikując o swojej wiedzy lub pobudzając kogoś do myślenia, jednocześnie komunikujemy o swoich stanach emocjonalnych i wolitywnych, jak również wprowadzamy odbiorcę do pewnych tego typu stanów. Wykonując jakiekolwiek czynności, jesteśmy uczestnikami nieustannego procesu komunikacyjnego bez względu na to, czy jest to działanie planowane czy nie, świadome czy nieświadome.

Przez całe życie wchodzimy w różne relacje z otaczającymi nas ludźmi. Często mamy trudności z jasnym i klarownym wyrażaniem swojego punktu widzenia oraz ze zrozumieniem poglądów innych ludzi (Dolińska 2013: s. 102). Nowe znajomości, stosunki, związki, wszystkie te relacje wywołują u nas różnorodne stany. Reakcje emocjonalne działają jako czynnik motywujący i regulujący zachowanie.

Regulacyjną funkcją emocji jest koordynacja porządku wypowiedzi. Często w tym samym czasie dochodzi do koniugacyjnej manifestacji różnych funkcji emocji. Na przykład funkcja sygnalizowania emocji często łączy się z funkcją ochronną: groźne spojrzenie w chwili niebezpieczeństwa pomaga zastraszyć inną osobę lub zwierzę.

Poziom interakcyjny zawiera element określający stosunek nadawcy do otaczającego go świata, a przede wszystkim do osób uczestniczących w komunikacji. Z tego poziomu można postawić pytanie: po co i w jakim celu nadawca mówi? (Habrajska 2005: s. 96)/ Uczestnicząc w aktach komunikacji, staramy się, aby to, co przekazujemy, było ujęte w odpowiednią formę (komunikat) i niosło jakąś określoną treść (Śmigielska 2014: s.211). Ludzki świat jest światem pełnym afektów i symboli, znajdujących swoje odzwierciedlenie w komunikatach językowych. Komunikaty słowne wysyłane przez odbiorcę mają na celu zwrócenie na siebie uwagi i są poszerzone o funkcję fatyczną będącą narzędziem integrującym. Odczytując komunikat, uważamy, że to, co do nas mówi nadawca, ma jakiś cel i przyczyny. Może on być prawdziwy lub kłamliwy, zawierać przekaz jawny lub ukryty.

Akt wyrażania emocji wcale nie musi zgadzać się z rzeczywistym jej przeżywaniem. Tak więc komunikowanie możemy podzielić na jednokierunkowe, kiedy nadawca komunikatu nie oczekuje od odbiorcy informacji zwrotnej lub dwukierunkowe, kiedy odbiorca przekazu nadaje komunikat zwrotny i zachodzi między nimi interakcja. Zatem odczytując komunikat, bierzemy pod uwagę prawdziwość i intencjonalność wypowiedzi nadawcy.

Dzięki regulującym cechom aktów emotywnych można ich użyć wyłącznie w celach strategicznych bez odniesienia do rzeczywistych stanów wewnętrznych. Akty te implikują działania, które powodują powstanie zobowiązania wykonawczego między nadawcą i odbiorcą w stosunku do

realizacji określonej akcji, która jest korzystna dla nadawcy, odbiorcy lub wszystkich interlokutorów. Funkcje emotywno-oceniające mają za zadanie wyrażenie subiektywnego stosunku mówiącego do przedstawionego w warstwie ideacyjnej stanu rzeczy.

2. Rola aktów emotywnych w procesach komunikacyjnych

Stosując akt emotywny, nadawca zabezpiecza przyjęcie przez odbiorcę oceny, towarzyszącej wyrażonej emocji. Funkcja emotywna języka (funkcja ekspresywna) skierowana jest na nadawcę. Akty ematywne polegają więc na wypowiedzeniu przez nadawcę konkretnego komunikatu skierowanego do odbiorcy. Odpowiadają intencjom nadawcy. Mogą wyrażać własne stany psychiczne nadawcy w stosunku do adresata. Akty ematywne będące podstawą czynności illokucyjnych mają charakter subiektywny i zależny. Nadawca, stosując je, wyraża swój jednostkowy subiektywny stosunek do rzeczywistości lub sytuacji kognitywno-dyskursywnej, co może dawać do zrozumienia odbiorcy, jaki cel realizuje działanie werbalne nadawcy.

Emotywność może nakładać się na inne funkcje interakcyjne. Bodźcem wyrażania emocji jest naruszenie psychicznego stanu spokoju, a celem wyrażenie ostensji emocjonalnej, zmuszenie odbiorcy do powrotu do sytuacji normatywnej i kompensacja. W przypadku połączenia stanów emocjonalnych z wolitywnymi (zwłaszcza z oczekiwaniami i życzeniami) mogą powstawać intencjonalne stany komunikatywne całkowicie innego typu, mianowicie sytuacje, kiedy nadawca nie tyle wyraża własne emocje, ile wywołuje takowe u odbiorcy. Przy tym często jego realny stan emocjonalny zostaje nie eksplikowany jawnie. W takich sytuacjach dochodzi do dwóch równoległych procesów — ukrycia właściwych emocji własnych oraz konatywnie wywoływanie emocji u rozmówcy. W tym przypadku emocje mogą stawać się podstawami czynności perlokucyjnych.

3. Akty ematywne jako przedmiot badań w różnych dyscyplinach naukowych

W lingwistyce występują ekspresywizmy implicytne, które przedstawiają tylko stany emocjonalne, czyli wykrzyknienia, często przybierające także formę asercji. Jednym z pierwszych językoznawców, którzy używali pojęcia "aktu mowy" był Ferdinand de Saussure. Podkreślał on indywidualny i wolitywny charakter aktów mowy. Wśród nich wyróżnił znaki emocji, mające służyć wyrażeniu stanów emocjonalnych. Nazywanie stanów emocji wiąże się z poziomem ideacyjnym (przedstawieniowym) wypowiedzi, co z góry zakłada przekształcenie emocjonalnych stanów w akty emocjonalne. Na tym, nominatywnym, poziomie dla ich werbalizacji użyte mogą być leksemy lub frazemy. Natomiast nazywanie stanów emocjonalnych nie wolno mylić z wyrażeniem tychże stanów. To drugie realizowane jest albo za pomocą semiotycznych środków paralingwistycznych, albo za pomocą tzw. semileksatów, przede wszystkim wykrzyknień. Przy nagłym, niespodziewanym pojawieniu się silnej emocji interiekcja staje się samodzielna

jednostką syntaktyczną.

W ostatnich latach „nauki afektywne”, włączając w to psychologię i filozofię emocji, przewartościowały rolę ciała w stanach emocjonalnych. Kognitywne podejścia do emocji w filozofii i psychologii charakteryzowały ciało albo jako jedynie warunkowo towarzyszące stanom emocjonalnym, albo jako mające swój wkład jedynie w intensywność odczuwanych emocji.

Komunikacja niewerbalna jest głównym środkiem komunikowania emocji o charakterze spontanicznym, który często zachodzi bez udziału świadomości. Jest to proces ciągły, w skład którego wchodzi wszelkie zachowania o charakterze nielingwistycznym. Możliwość wyrażania za pomocą zachowania niewerbalnego intencji komunikacyjnych i jednocześnie oddziaływanie na otaczającą rzeczywistość, np. poprzez oddziaływanie na psychikę rozmówcy, czy wręcz stwarzanie stanów obowiązujących w rzeczywistości społecznej wskazuje na pewną analogię między słowem i zachowaniem niewerbalnym. Język ciała stanowi zewnętrzne odzwierciedlenie stanu emocjonalnego ludzi oraz ich cech osobowości. Każdy ruch i gest danej osoby jest ważny, aby móc określić emocje, jakie ona obecnie odczuwa. Badaniu języka ciała poświęcił swój dorobek naukowy amerykański antropolog Ray Birdwhistell. Wprowadził on termin *kinezyka*, w której zakres wchodzi gesty, mimika i ruchy ciała. Większość podstawowych sygnałów komunikacyjnych jest taka sama na całym świecie. Ogromną rolę jako emotywu semiotyczny odgrywa dotyk. Za jego pomocą nie tylko możemy wyrazić emocje, ale także regulujemy relacje w naszej grupie społecznej. Wszystkie sygnały niewerbalne powinno się rozpatrywać w kontekście, w którym się pojawiają. (A i B Pease 2007: s.45)

W pewnych kulturach obowiązują ogólnie ustalone symboliczne gesty, które zastępują słowa. Należy jednak pamiętać, że nie są one w pełni uniwersalne, np. poruszanie głową raz w jedną, a raz w drugą stronę może oznaczać przeczenie, w innych zaś kulturach semiotycznych tego rodzaju gest może oznaczać zgodę. Komunikowanie międzykulturowe pozwala na skuteczniejsze współdziałanie w kontaktach międzynarodowych, a także skłania ludzi do refleksji nad swoimi własnymi zachowaniami. Gest symboliczny jest częścią naszego kulturowego języka służącego do komunikacji z innymi. Analizując współwyrażanie celu komunikacyjnego za pośrednictwem równoległych względem siebie słów oraz gestów, zauważyć można różne rodzaje związków zachodzących między nimi. Komunikacja niewerbalna jest ze swojej istoty płynna, podczas gdy dźwięki można rozłożyć na dyskretne jednostki (Kozak 2005: s.56). Zachowanie niewerbalne stanowić może uzupełnienie, dopełnienie, wzmocnienie wypowiedzenia.

W wypowiedzeniach emotywnych istotną rolę odgrywają neutralne środki językowe, nazywające bądź opisujące sytuacje towarzyszące emocjom, będące markerami tych emocji. Lingwiści są zgodni, że za pomocą języka można zarówno mówić o uczuciach, jak również je uzewnętrzniać, czyli mówić z uczuciem o różnych sprawach (używa się synonimu ekspresja

uczuć). (Czapiga 2015 s.19) Obecnie większość badaczy zgadza się co do tego, że słowa służą przede wszystkim do przekazywania informacji, a mowa ciała do nawiązywania osobistych relacji, a w niektórych przypadkach stanowi substytut komunikatu werbalnego.

4. Wnioski

Wiemy z doświadczenia, jak nieprzyjemne jest komunikowanie się z tymi, którzy „wpadli w straszny gniew” lub „oszaleli z radości”, i tymi, których „puste spojrzenie” wykazuje na całkowitą obojętność wobec otoczenia. Jak widać rola reakcji emocjonalnej w procesie komunikacji jest różna. W sytuacjach uczuciowego wzburzenia człowieka najczęściej powstają wypowiedzi ematywne często z pogranicza języka i innych kodów semiotycznych. Odgrywają one ważną rolę w procesie komunikacji interpersonalnej. Są przedmiotem zainteresowań badaczy różnych dyscyplin naukowych. W aktach ematywnych trudno jest oddzielić funkcję ekspresywną od ematywnej, niekiedy jest to wręcz niemożliwe. Pojawia się zatem problem, jak nazywać owe emocje, bowiem uczucie to jest coś, co się czuje — a nie coś, co się przeżywa w słowach. Należy również zwrócić uwagę na różnicę pomiędzy emocjami a uczuciami. To dwa przeciwległe ogniwa wplecione w to samo kontinuum, przebiegające od prostych i aktualnych stanów emocji, takich jak np. lęk, wstręt, do najbardziej indywidualnych i złożonych, a zatem inwariantnych i uzależnionych od kulturowo-cywilizacyjnych modeli ludzkich uczuć, takich jak np. szczęście czy miłość. Akty ematywne mogą być zrealizowane zarówno przy użyciu środków werbalnych, jak i niewerbalnych. Emocje to często te stany psychiczne, które wymykają się naszym kategoriom poznawczym, te które trudno do końca określić i zrozumieć w kategoriach pojęciowo-poznawczych. Dlatego symbole są predestynowane do ich wyrażania ponieważ są ze swej natury wieloznaczne i podatne na różne interpretacje.

Warto też pamiętać, że w różnego typu dyskursach, stylach i rodzajach mowy leksyka ematywnie zabarwiona wcale nie służy wyrażaniu stanów emocjonalnych, lecz służy stwarzaniu pozorów emocjonalności lub ma charakter perlokucji.

LITERATURA

Czapiga Z. *O ekspresywności wypowiedzi ematywnych (na materiale języka rosyjskiego i polskiego)*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica Rossica”, Łódź, 2015, nr 11, s.19-27

Doberek-Ostrowska, B. *Podstawy komunikowania społecznego*, Astrum, Wrocław 2004.

Dolińska, D. *Mowa ciała jako aspekt komunikacji międzyludzkiej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i zarządzanie”,

Katowice 2013, z. 65.

Habrajska, G. *Nakłanianie , perswazja, manipulacja językowa*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica”, 2005, nr 7.

Historia idei komunikacji, pod red. Michała Wendlanda, UAM Seria Filozofia i Logika, Poznań 2015, nr 118.

Judycki, S. *Umysł i synteza. Argument przeciwko naturalistycznym teoriom umysłu*, RW KUL, Lublin 1995.

Kozak, E. *Komunikacja werbalna i niewerbalna w porozumiewaniu się międzykulturowym*, „Kultura i Edukacja”, 2005, nr 4, s. 52-58.

Laskowska, E.F. *Lingwista wobec języka uczuć*, „Półrocznik Językoznawczy Tertium”, 2016, nr 1, <https://journal.tertium.edu.pl/index.php/JaK/article/view/21>

Lipiński, K. *Vademecum tłumacza*, Wydawnictwo Idea, Kraków 2000

Pease, A. i B. *Mowa ciała*, Dom wydawniczy „Rebis”, Poznań 2007.

Śmigielska, B. *Tłumaczenie: asercja czy sugestia*, „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu”, Toruń 2014, nr 9.